

George Orwell (1903 – 1950): 1984 (Nineteen Eighty-Four) (1948 – 1949)

Winston Smith je devětatřicetiletý, hubený a brýlatý Londýňan. Žije v r. 1984, kdy je celá Velká Británie součástí superstátu Oceánie, rozkládajícího se v západní Evropě a v Severní Americe. Oceánie s celým svým společensko-politickým systémem vznikla před řadou let v Revoluci, která zlikvidovala předchozí kapitalismus, založený na bezohledném vykořisťování pracujících lidí. Oceánii vládne Velký bratr, asi pětáctýřicetiletý, charismaticky vyhlížející muž s knírem, kterého v reálu prakticky není možné spatřit, ale jehož tvář hledí z plakátů na každém nároží. Oceánii spravuje a řídí Strana, k níž v různých funkcích (existuje Vnější a Vnitřní Strana) patří asi 15 % obyvatel. Zbytek, tedy drtivou většinu obyvatelstva tvoří proléti: omezení, nevzdělání, kteří se zajímají jen o malichernosti spojené s obyčejným každodenním životem.

Strana se řídí ideologií Angoc, kterou zároveň prosazuje. Jádrem Angocu tvoří triáda hesel:

VÁLKA JE MÍR

SVOBODA JE OTROCTVÍ

NEVĚDOMOST JE SÍLA

Oceánii ovládají 4 úřady, sídlící v obřích, opevněných budovách: Ministerstvo pravdy (které šíří prorožimní propagandu a zajišťuje tvrdou a sofistikovanou cenzuru), Ministerstvo míru (které řídí – s nerozhodnými výsledky – vleklou válku s říší Eurasie), Ministerstvo lásky (které zabezpečuje právo – podle velmi nejasných zákonů – a pořádek) a Ministerstvo hojnosti (které zajišťuje mizernou ekonomickou úroveň).

V Oceánii je veškerý život centrálně řízen. Veškerá pracovní a oficiální komunikace se odehrává v jazyce newspeaku. V každém bytě či na každém pracovišti musí být obrazovka, z níž se po velkou část dne line prorožimní propaganda, ale jejímž prostřednictvím může být každý obyvatel také sledován. Toto špiclování zajišťuje Ideopolicie, které ovšem slídí i na ulicích – prostřednictvím vrtulníků i nenápadných agentů. Před jejími sledovatelskými metodami si nemohou být jisti ani členové Strany (odlišující se od prolétů nošením fádňích uniforem). Ve městě existují obchody i hospody, ale celý Londýn a vůbec celá Oceánie dýchají ošuntělostí, zanedbaností, špinou a rezignací. V práci se všichni stravují v závodních jídelnách, kde dostanou do talířů na upatlaném plastovém podnose nevábnou polévku a bídné hlavní jídlo s mdlou omáčkou (doma si mohou náladu spravit dryjákovitým Džinem vítězství). Potraviny a mnoho jiných věcí jsou v obchodech na příděl, kvalitní kancelářské potřeby lze získat jen ve starožitnictví; propaganda neustále hlásá, o kolik procent se výrazně zvyšuje životní úroveň, ale není možné koupit ani třeba pořádné žiletky. Zdá se, že ekonomický potenciál země není vůbec využit a to, co se přece jen vyrobí, jde na potřeby vzdálené bojující armády, nebo to prostě někam zmizí. Občas ovšem beze stopy mizejí i lidé, kteří jsou podezřelí z nezávislých názorů. Tak kdysi dávno zmizeli (byli evaporováni) i Winstonovi rodiče a o mnoho let později i jeho manželka.

Winston pracuje na Ministerstvu pravdy. Opravuje články v archivovaných výtiscích novin, aby byly zahlazeny stopy po tom, že někdejší politicko-ekonomické předpovědi Velkého bratra byly mylné. Winston přitom přemýšlí nad zdánlivě jednoduchou otázkou: jak se žilo dřív, před Revolucí? Bylo to opravdu o tolik horší než dnes (tak to tvrdí učebnice), nebo...? Jednoho dne se rozhodne, že si začne psát deník, a opravdu se do toho tajně pustí, ačkoli jde o vážný ideozločin. Začne tím, že se v hospodě pokusí vyzpovídat jakéhosi starce – jednoho z mála, kdo si ještě pamatují předrevoluční časy.

A pak se přihodí ještě něco. Winston zjistí, že se stal předmětem zájmu mladé ženy, která patří k těm mladým lidem (mladí jsou většinou velmi věrní straníci), kteří se vzdali soukromého života, aby mohli obzvláště podporovat pravidla režimu a sloužit Velkému Bratru. Dívka však jednoho dne zinscenuje letmé setkání, při němž Winstonovi vsune do ruky papírek s nápísem Miluji tě...

1

(...) Bylo už skoro jedenáct a v Oddělení záznamů, kde Winston pracoval, lidé začali vynášet židle ze svých kóji, sestřikávat je uprostřed sálu proti

velké obrazovce a připravovat všechno na Dvě minuty nenávisť. Winston si už sedal do jedné z prostředních řad, když vtom neočekávaně vešly do místnosti dvě osoby, které sice znal od vidění, ale ještě nikdy s nimi nemluvil. Jedna z nich byla dívka, již často potkával na chodbě. Neznal ji

jménem, ale věděl, že pracuje v Oddělení literatury. Pracovala pravděpodobně jako technička u jednoho ze strojů, které psaly romány, protože ji několikrát viděl se zamaštěnýma rukama, jak nesla jakési páčidlo. Z dívky vyzařovalo sebevědomí, mohlo jí být tak sedmadvacet, měla husté tmavé vlasy, pihovatou tvář a svižné, sportovní pohyby. Kolem pasu měla přes kombinézu několikrát omotanou úzkou šarlatovou šerpu, odznak Antisexuální ligy mládeže, tak pevně, že vynikaly její pěkně formované boky. Winstonovi se od prvního okamžiku nelíbila. Věděl proč. Protože kolem sebe vytvářela atmosféru hokejového hřiště, studených koupelí, společných výletů a jakési bezpohlavnosti. Pohlížel na ženy s nechutí, zvláště na mladé a hezké. Právě ženy, především mladé, byly nejpitomější přívrženky Strany, přežvýkavci hesel, amatérské donašečky, slídící po všem závadném. Ale toto děvče v něm vzbuzovalo dojem, že je nebezpečnější než většina ostatních. Jednou, když kolem sebe procházeli na chodbě, vrhla na něho úkosem ostrý pohled, který ho na okamžik naplnil temnou hrůzou. Napadlo ho, že je možná agentka Ideopolicie. To však po pravdě řečeno bylo velmi nepravděpodobné. Ale i tak pocíťoval zvláštní neklid, s nímž se mísil i strach a nepřátelství, kdykoli byla nablízku. (...)

V příštím okamžiku se z velké obrazovky na konci místnosti vyvalila ohavná skřípavá řeč, jakoby vycházející o obludného, nenamazaného stroje. Zvuky, při nichž člověku cvakaly zuby a ježily se vlasy na hlavě. Začala Nenávist.

Jako obvykle se na obrazovce objevila tvář Emanuela Goldsteina, Nepřítele lidu. Tu a tam se mezi posluchači ozval sykot. Drobná žena s pískovými vlasy ze sebe vydala skřek, v němž se mísil strach a odpor. Goldstein byl renegát a odpadlík, který kdysi dávno (jak dávno, si nikdo nepamatoval) byl jednou z vedoucích osobností Strany, téměř na úrovni samotného Velkého bratra, potom se zapletl do kontrarevoluční činnosti, byl odsouzen k smrti, ale tajuplně unikl a zmizel. Programy Dvou minut nenávisti se den ode dne měnily, ale nebylo jednoho, v němž by Goldstein nefiguroval na čelném místě. Byl prvotní zrádce, ten, kdo nejdříve poskrvrnil čistou Stranu. Všechny další zločiny proti Straně, všechny zrady, sabotáže, kacírství a úchylny vznikaly přímo z jeho učení. Kdesi ještě stále žil a

kul svoje pikle; možná za mořem, pod ochranou svých chlebedárců, ale možná že se dokonce – taková fáma se občas šířila – skrýval v samotné Oceánii.

Winstonovi se sevřel žaludek. Při pohledu na Goldsteinovu tvář zakoušel vždy bolestnou směsici pocitů. Byla to hubená židovská tvář s velkou aureolou kučeravých bílých vlasů a s malou kozí bradkou – tvář chytrá, a přece jako by si zasloužila opovrzení, s výrazem senilní hlouposti, kterou naznačoval dlouhý tenký nos, na němž blízko špičky seděly brýle. Trochu svým vzezřením připomínal ovci, i hlas měl mečivý. Goldstein vedl svůj obvyklý jedovatý útok na učení Strany – útok tak přehnaný a zvrácený, že by byl i pro dítě průhledný, a přece natolik vemlouvavý, že člověka naplňoval alarmujícím pocitem, že by mu někteří méně rozumní lidé mohli uvěřit. Ostouzel Velkého bratra, odsuzoval diktaturu Strany, požadoval okamžité uzavření míru s Eurasií, obhajoval svobodu projevu, svobodu tisku, svobodu shromažďování, svobodu myšlení, hystericky křičel, že revoluce byla zrazena – a to všechno v rychlém sledu mnohoslabičných slov, který byl parodií na obvyklý styl řečníků Strany a obsahoval dokonce slova newspeaku; fakticky bylo v jeho řeči více slov newspeaku, než by člen Strany normálně použil ve skutečném životě. A po celou tu dobu, aby nikdo nepochyboval o tom, co Goldstein s takovou okázalou teatrálností líčil, pochodovaly za jeho hlavou na obrazovce nekonečné zástupy eurasijské armády, sevřené řady mužů bezvýrazných asijských tváří, kteří zaplavili obrazovku, zmizeli a na jejich místo přišli jiní, přesně takoví. Dutý, rytmický dusot vojenských bot vytvářel pozadí ke Goldsteinovu mečivému hlasu.

Nenávist trvala sotva třicet vteřin a polovina lidí v místnosti začala neovladatelně, zběsile pokřikovat. Samolibá ovčí tvář na obrazovce a hrozivá síla euroasijské armády na ní – to bylo víc než se dalo snést: kromě toho pohled nebo dokonce jen pomyslení na Goldsteina automaticky vyvolávaly strach a hněv. Byl předmětem trvalejší nenávisti než Eurasie nebo Eastasie, protože když Oceánie vedla válku s jednou z těchto velmocí, žila zpravidla v míru s tou druhou. To bylo přinejmenším podivné. Goldsteina sice každý nenáviděl a pohrdal jím,

každý den byly na tribunách, na obrazovce, v novinách i v knihách jeho teorie odmítány, drceny, vysmívány či předváděny tak, aby každý viděl, jaké jsou to žvásty, a přesto se zdálo, jako by jeho vliv nikterak neslábl. Po každé se znovu našli blázni, kteří se dali svést. Neminul den, aby Ideopolicie neodhalila špióny a sabotéry, kteří jednali podle jeho direktiv. Byl velitelem obrovské stínové armády, podzemní sítě spiklenců, kteří usilovali o svržení Státu. Tito lidé si údajně říkali Bratrstvo. Šeptem se šířily historky o strašlivé knize, souhrnu veškerého kacírství, jejímž autorem byl Goldstein a která se tajně rozšiřovala. Byla to kniha bez názvu. Lidé o ní hovořili – pokud o ní vůbec hovořili – prostě jako o knize. Ale člověk se o takových věcech dovídal jen z nejasných pověstí. Řádný člen Strany se o Bratrstvu či o knize nezmínil, pokud se tomu šlo vyhnout.

Ve druhé minutě přešla nenávist v záchvat zuřivosti. Lidé vyskakovali z míst, křičeli z plných plic a snažili se umlčet dráždivý mečivý hlas znějící z obrazovky. Drobná žena s pískovými vlasy zrudla a ústa se jí otvírala a zavírala jako rybě na suchu. I O'Brienova drsná tvář se rozpálila. Seděl na židli jako by spolkl pravítko a jeho mohutná hrud' se nadouvala a zachvívala, jako by čelil náporu vln. Tmavovlasá dívka za Winstonem začala vykřikovat "Svině!" a zničehonic popadla těžký slovník newspeaku a mrštila jím do obrazovky. Zasáhl Goldsteina do nosu a odrazil se; hlas neústupně mluvil dál. Winston v jasném okamžiku zjistil, že řve s ostatními a zuřivě kope patou do trnože. Na Dvou minutách nenávisti nebylo tak hrozné, že se jich člověk musel účastnit, ale že bylo nemožné nezapojit se. Po třiceti vteřinách se už nikdo nemusel přetvařovat. Odporná extáze strachu a pomstichtivosti, touha zabíjet, mučit, rozsekat obličej kovářským kladivem, projela všemi jako elektrický proud a změnila každého i proti jeho vůli v ječícího šilence. Byla to však zuřivost abstraktní a přímo nesměrovaná, takže se dala přenést z jednoho předmětu na druhý jako plamen z plamenometu. Winstonova nenávist nebyla tak v jednu chvíli vůbec namířena proti Goldsteinovi, ale naopak proti Velkému bratru, Straně a Ideopolicii. V takových okamžicích cítil v srdci náklonnost k osamělému, zesměšňovanému kacíři na obrazovce, jedinému strážci pravdy a zdravého rozumu ve světě lží. A

přece hned vzápětí byl zase zajedno s ostatními a vše, co se o Goldsteinovi říkalo, mu připadalo pravdivé. V takových chvílích se tajné proklínání Velkého bratra měnilo na uctívání, zdálo se mu, že se Velký bratr tyčí do výše jako neporazitelný a neohrožený ochránce, pevná skála proti hordám z Asie, a Goldstein přes svou izolovanost a bezmocnost a pochybnost, která se vznášela nad samotnou jeho existencí, mu připadal jako zlověstný čaroděj, schopný pouhou silou svého hlasu zničit stavbu civilizace.

5

(...) Pořád někdo prosil o žiletky. Ve skutečnosti měl Winston ještě dvě nepoužitá, ale ty si šetřil. Žiletky byly úzký profil už celé měsíce. Ve stranických obchodech nebylo každou chvíli něco k dostání. Jednou chyběly knoflíky, potom látačky, jindy zas tkaničky do bot; teď to byly žiletky. Pokud se k nim člověk vůbec dostal, pak jenom tak, že je víceméně tajně vyšmelil na černém trhu.

"Holím se jednou žiletkou už šest týdnů," zalhal.

Fronta se pohnula kupředu. Když se zastavila, otočil se Winston zase k Symovi. Oba si vzali po jednom umaštěném plechovém podnosu z hromady na okraji pultu.

"Byl ses včera podívat na věšení zajatců?" zeptal se Syme.

"Pracoval jsem," řekl Winston lhostejně. "Uvidím to v kině, aspoň doufám."

"To je slabá náhražka," řekl Syme.

Výsměšně klouzal očima po Winstonově tváři. Znáš tě, říkaly jeho oči. Vidím ti až do žaludku. Víš moc dobře, proč ses nešel podívat, jak věší zajatce. V intelektuálním ohledu byl Syme až jedovatě pravověrný. Měl ve zvyku vyprávět do nechutných detailů a se zjevným zadostiučiněním o náletech na nepřátelské vesnice, o procesech a přiznáních ideozločinců, o popravách ve sklepeních Ministerstva lásky. Když s ním chtěl člověk mluvit, musel ho obratně odvést od těchto témat a zatáhnout podle možností do odborných problémů newspeaku, kde platil za autoritu a dokázal být i zajímavý. Winston otočil hlavu trochu stranou, aby se vyhnul zkoumavému pohledu jeho velkých tmavých očí.

"Bylo to dobré věšení," vzpomínal Syme. "Když jim svážou nohy, tak to jen celé pokazí. Rád se dívám, jak kopou. A hlavně ten modrý jazyk, jak jim nakonec trčí z úst, docela jasně modrý. Tenhle detail mě nejvíc vzrušuje."

"Další, prosím!" křikla prolétka v bílé zástěře s naběračkou v ruce.

Winston a Syme postrčili svoje podnosy k okénku. Oběma jim tam byl rychle přisunut jejich přiděl – kovová miska s šedorůžovou omáčkou, kus chleba, krychlička sýra, hrnek černé Kávy vítězství a tabletky sacharinu.

"Tamhle je volný stůl, pod obrazovkou," řekl Syme. "Cestou si vezmeme gin." Gin jim nalili do porcelánových hrnků bez ucha. Razili si cestu přečpanou jídelnou a složili jídlo z podnosů na stůl s kovovou deskou; na jednom rohu někdo po sobě nechal louži omáčky, špinavé tekuté svinstvo, jako by se v těch místech někdo pozvracel. Winston uchopil hrnek ginu, chvíli sbíral odvalu a pak tu olejovitou břečku polkl. Přimhouřil oči, které se mu zalily slzami, a najednou zjistil, že má hlad. Začal po lžících polykat řídkou dušenou směs, v níž plavaly houbovitě narůžovělé kostky čehosi, pravděpodobně náhražky masa. Nikdo nepromluvil, dokud misky nezůstaly prázdné. U stolu po Winstonově levici vzadu kdosi rychle a bez přestání mluvil; byl to nepříjemný zvuk, jako když gágá kachna, a pronikal všeobecnou vřavou v jídelně.

"Jak pokračuje Slovník?" zeptal se Winston. Musel zvýšit hlas, aby ho v tom rámusu bylo slyšet.

"Pomalů," přiznal Syme. "Dělám přídavná jména. Je to fascinující."

Při zmínce o newspeaku se celý rozzářil. Odstrčil misku, do jedné jemné ruky uchopil kus chleba, do druhé sýr a naklonil se přes stůl, aby nemusel křičet.

"Jedenácté vydání je už definitivní," řekl. "Upravujeme jazyk do konečné podoby, jakou bude mít, až už nikdo jinak mluvit nebude. Až skončíme, budou se to lidé jako ty muset celé znovu učit. Ty si asi myslíš, že naše hlavní práce spočívá ve vymýšlení nových slov. Vůbec ne. My slova ničíme – moře slov, stovky denně. Otesáváme jazyk až na kost. Jedenácté vydání

nebude obsahovat ani jediné slovo, které by mohlo do roku 2050 zastarat."

Hladově se zakousl do chleba, polkl několik soust a pak mluvil dál, s vášní puntičkáře. Jeho hubená snědá tvář ožila, výsměch v očích nahradil téměř zasněný pohled.

"Je to krásné ničit slova. Samozřejmě největší odpad je u sloves a přídavných jmen, ale jsou i stovky podstatných jmen, která by se dala vyřadit také. Nejde jen o synonyma, ale i o antonyma. Koneckonců, jaké oprávnění má slovo, které je jen protikladem jiného slova? Slovo obsahuje protiklad už samo v sobě. Vezmi například adjektivum ‚dobrý‘. A když už máš slovo jako ‚dobrý‘, k čemu je adjektivum ‚špatný‘? ‚Nedobrý‘ docela stačí – je dokonce lepší, protože je přesný protiklad, což to druhé není. Anebo když potřebuješ silnější výraz pro ‚dobrý‘, jaký má smysl, aby existovala celá řada vágních, zbytečných slov, jako ‚vynikající‘ a ‚skvělý‘, a všechna ostatní? ‚Veledobrý‘ ten význam pokrývá, nebo ‚převeledobrý‘, když chceš něco ještě silnější. Samozřejmě že tyto tvary už používáme, ale v konečné verzi newspeaku nebude už nic jiného. Nakonec bude celý pojem dobra a zla vyjadřovat jen šest slov – ve skutečnosti jen jediné slovo. Chápeš, jaká je to krása, Winstone? Původní projekt pochází přirozeně od VB," poznamenal dodatečně.

Při zmínce o Velkém bratru nasadil Winston okamžitě dychtivý výraz. Přesto Syme zaregistroval určitý nedostatek spontánního nadšení.

"Ty nedovedeš newspeak skutečně ocenit, Winstone," řekl téměř smutně. "I když jej užíváš, myslíš stále v oldspeaku. Sem tam si přečtu tvé věci, co píšeš do Timesů. Jsou docela dobré, ale jsou to překlady. Srdcem stále ještě lpíš na oldspeaku s celou jeho vágností a zbytečnými významovými odstíny. Nechápeš, jaká krása je v ničení slov. Víš, že newspeak je jediný jazyk na světě, jehož slovní zásoba se každým rokem zmenšuje?"

Winston to samozřejmě věděl. Usmál se souhlasně, aspoň doufal, ale nedůvěřoval si natolik, aby něco řekl. Syme ukousl další sousto tmavého chleba, krátce ho požvýkal a pokračoval:

"Chápeš, že jediným cílem newspeaku je zúžit rozsah myšlení? Nakonec dosáhneme toho, že ideozločin bude doslova nemožný, protože

nebudou prostředky, kterými by se dal vyjádřit. Každý potřebný význam bude přesně definován a jehož vedlejší významy budou vymazány a zapomenuty. V Jedenáctém vydání už od toho nejsme daleko. Ale ten proces bude pokračovat ještě dlouho po tom, až ty i já budeme mrtví. Každým rokem bude méně a méně slov a rozsah vědomí se vždy o něco zmenší. Jistě ani teď neexistuje žádný důvod ani omluva pro páchání ideozločinů. Všechno je otázka sebekázně a ovládnutí skutečnosti. Ale nakonec ani to nebude třeba. Revoluce bude dovršená, až bude jazyk dokonalý. Newspeak je Angsoc a Angsoc je newspeak," dodal s jakýmsi tajuplným uspokojením. "Napadlo tě někdy, Winstone, že asi v roce 2050 nejpozději nebude na živu jediná lidská bytost schopná rozumět rozhovoru, jaký právě vedeme?"

"Až na..." začal Winston nejistě, a pak toho nechal.

Už měl na jazyku "Až na proléty," ale pak se zarazil, protože si nebyl úplně jist zda taková poznámka není trochu nepravověrná. Syme však vytušil, co chtěl říci.

"Proléti nejsou lidi," řekl nedbale. "Kolem roku 2050 – možná ještě dřív – už vůbec nikdo nebude znát oldspeak. Celá literatura minulosti bude zničena. Chaucer, Shakespeare, Milton, Byron budou existovat jen v newspeakových verzích; nezmění se pouze jejich forma, změní se samy v sobě, stanou se svým protikladem. Dokonce i literatura Strany se změní. I hesla se změní. jak by mohlo existovat heslo "svoboda je otroctví", když pojem svobody bude zrušen? Celé myšlenkové klima bude jiné. Vlastně ani žádné myšlení nebude, v tom smyslu, jak je chápeme dnes. Být pravověrný znamená nemyslet – nemít potřebu myslet. Pravověrnost je nevědomí."

Winston byl náhle hluboce přesvědčen, že Syme bude jednoho dne vaporizován. Je příliš inteligentní. Vidí příliš jasně a mluví příliš otevřeně. Strana nemá takové lidi ráda. Jednoho dne zmizí. Má to napsané ve tváři.